

Radnóti stációi: Szentkirályszabadjától Abdáig (2014. november 3-9.)
(Emlékezés a veszprémi Eötvös Károly Könyvtár által tíz éve szervezett emlékmenetre)

2014. november 3-án a „Holokauszt 70” emlékév egyik jelentős veszprémi programjaként indult útjára a „Radnóti stációi” címet viselő emlékmenet. Radnóti Miklós költő és munkaszolgálatos társai „erőltetett menetének” állomásait követve jártuk végig az útvonalat Szentkirályszabadjától Abdáig. A jelentkezőkre napi 15-20 km-es gyaloglás várt esőben, szélben, napsütésben... A programot Schreiber Márta, az Eötvös Károly Könyvtár igazgatóhelyettese szervezte, s a menetet e rendhagyó megemlékezés ötletgazdája, dr. Praznovszky Mihály irodalomtörténész vezette. Az állandó gyalogolók száma tíz fő volt, azonban az egyes állomásokon népes csoportban csatlakoztak hozzánk a helyi érdeklődő diákok és felnőttek.

Az emlékmenet Szentkirályszabadja régi vasútállomásáról indult, ahová 70 évvel ezelőtt Radnóti Miklós és mintegy ezeröttszáz munkaszolgálatos társa is megérkezett marhavagonokban a bori munkatáborból (Lager Heidenautól Mohácsig gyalogmenetben vonszolódva végig az utat), hogy „erőltetett meneteként” gyalogosan tegyék meg a kb. százötven kilométert az ország nyugati határszéle felé, majd németországi koncentrációs táborokba kerüljenek. A korabeli források, szemtanúk szerint a legyengült, jórészt bakancsok és megfelelő ruházat nélküli, sok esetben mezítlábas szerencsétlen emberek innen kezdték meg gólgotajárásuk utolsó stációját a számukra ismeretlen jövendő és a túlélés halvány reményében. Milyen megdöbbentő – és a sors önkéntelen előrevetítése –, hogy Radnóti Miklós Szentkirályszabadjáról dátumozta 1944. október 31-én az utolsó költeményét, a negyedik Razglednicát.

November 3-a ködös, hideg reggelén erre a szomorú történelmi eseményre emlékezve kezdtük meg mi is az emlékmenetünket, szándékaink szerint követve a költő útját Abdáig. A vasútállomáson helybeli kis diákok csatlakoztak hozzánk, akikkel közösen tettük meg az utat a falu központjában levő Radnóti Emlékkeresztig, ahol Gyarmati Katalin polgármester és Praznovszky Mihály méltó megemlékező szavakkal idézte fel a múltat, s figyelmeztetett jelenkorunk hasonló veszélyeire.

A Szentkirályszabadjától Abdáig vezető emlékmenet különleges, újszerű kezdeményezés jellegét és hangulatát jelzi, hogy addig egymást nem ismerő, jó szándékú, a nemes gondolatot és Radnóti Miklós költészetét tisztelő személyek vállalkoztak az útra. Már ekkor megfogalmazódott bennünk, s az út során teljes mértékben beigazolódtott, hogy nem „gyászmenet” akartunk lenni, hanem mai, hétköznapi, jókedvű emberek, akik ezzel a kezdeményezéssel kívánták felhívni a figyelmet arra, hogy soha többé ne történhessen meg az, hogy faji, vallási előítéletek és kirekesztés miatt bárkitől is megvonják a szabad, méltósággal leélt, teljes és alkotó élet lehetőségét.

Nagy örömmel tapasztaltuk, hogy sosem voltunk csak tízen, szinte mindig csatlakoztak hozzánk érdeklődő, együttérző és együtt gondolkodó emberek, akikkel közösen idéztük fel – mintegy magunknak felolvastva – a Radnóti-verseket és a naplójából vett részleteket, mely a munkaszolgálatos időszaknak is dokumentumértékű megörökítése.

Az első napon Gyulafirátót felé igyekeztünk, itt várt bennünket a szállásunk és az esti megemlékezés, amelyre hivatalosak voltunk. Már az első napon kezdtek kialakulni azok a „ritusok”, melyek révén egyszerre éltünk a mában, s voltunk vidám, egymás iránt érdeklődő és

barátkozó társaság, akik azonban a versek révén egyfajta „lebegő”, a múltat is átélő hangulatban tették meg az út állomásait.

Az első napon még egy kicsit elfogódottan járt kézről kézre a Radnóti kötet a kis társaság tagjai között, hogy kedvenceinket, illetve véletlenszerűen választott verseket idézzünk fel egy-egy pihenőnél, amikor elfáradtunk a gyaloglásban. Aztán lassan megindult és továbbterjedt a versek árama a lelkekben, s jóleső volt megmártózni e csodálatos költeményekben, akár a murvabánya szélénél megállva, akár az elhagyott repülőtérről vagy a laktanyai „szellemváros” kietlen kulisszái között, de még inkább a falvak kiskocsmáiban, büféiben, ahol nem kis meglepetést keltettünk, mint a verseket önmaguknak – és a környező hallgatóságnak is – felolvasó baráti társaság.

Estére jóleső fáradtsággal érkeztünk meg Gyulafirátóra, ahol első utunk a helyi második világháborús emlékműhöz vezetett, s köré gyűlve versfelolvasással és a személyes átélés érzésével helyeztük el kis koszorúnkat, majd pedig nem várt kedves és vendégszerető fogadtatásban volt részünk a művelődési házban, ahol a helybeli érdeklődőkkel együtt megtekintettük a budapesti Lauder Javne Zsidó Közösségi Iskola diákjainak „Az emlékezet rezonanciái” című performanszát.

A fiatalos őszinteséggel, igazságkereséssel és kiváló művészi érzéssel összeállított műsorban egy holokauszt túlélővel készített dokumentumfilmjüket is láthattuk. Lili néni egy zsidó családot, köztük Anikót bújtatta a vézskorszak idején Budapesten. Kettejük visszaemlékezésében megelevenedtek történelmünk sötét napjai. A filmet több alkalommal megszakítva klezmer zene szólt saját zenekaruk előadásában, és Radnóti-, illetve Pilinszky-versek alkottak szuggesztív, mély átéléssel tolmácsolt kompozíciót. A műsornak a hallgatóságra tett hatását jelzi, hogy a közönségből egy idős néni lélekben megindultan idézte fel a munkaszolgálatos menethez fűződő személyes élményeit, amikor kislánként az úton állva az elhaladó menetből az elgyötört emberek egy kis kenyéret és vizet kértek tőle.

Az első napi gyaloglás közösséget kovácsoló versolvasásai és beszélgetései, valamint az első este felemelő, lelkünket erősítő élményei azt az érzést keltették bennünk, hogy jó úton járunk Abda felé...

Az emlékmenet második napján Gyulafirátótól Nagyesztergárig folytattuk utunkat. Az olaszfalui buszfordulóban a nagyesztergári általános iskolások fogadtak bennünket, majd együtt indultunk tovább, s Nagyesztergáron megkoszorúztuk a templomnál levő emlékhelyet. Az Ányos Pál Általános Iskola tornatermében az iskola 7. osztályos tanulói adtak számunkra emlékműsort, ezt követően Patka Heléna drámai ívű irodalmi összeállítását élvezhettük Radnóti Miklós műveiből.

Az emlékmenet harmadik napján a Nagyesztergártól Veszprémvarsányig tartó utat gyalogoltuk végig, s az esti órákban fáradtan megérkezve először a veszprémvarsányi háborús emlékműnél helyeztük el koszorúnkat, s olvastunk fel néhány verset, majd a Fekete István Általános Iskola könyvtárában egy még élő szemtanú beszámolóját is meghallgathattuk: Horváth Viktor helyi idős lakos emlékezett vissza a munkaszolgálatosoknak a faluban eltöltött éjszakájára. A Radnóti Emlékmenet tagjait Veszprémvarsányban is szeretettel fogadták a helybeli lakosok, és programunkat megtisztelte Németh Csaba polgármester úr. A beszélgetés során tudtuk meg, hogy a község önkormányzata a 2014. évi Magyar Holokauszt Emlékév alkalmából a Civil Alap pályázatán támogatást nyert el a zsidó temető felújítására, s néhány nappal ottlétünk után fogják felavatni a rendbehozott zsidó temetőt.

November 6-án, az emlékmenet negyedik napján Veszprémvarsánytól Pannonhalma irányába folytattuk utunkat az országút mentén, illetve erdős, bokros tájakon át, s néhol megpihenve ismét csak megidéztek Radnóti Miklós gondolatait a naplójából és verseskötetéből. Ezen a napon az utunk kedves, szívmelengető mozzanata volt, amikor a szemerkélő eső ellen és pihenésre alkalmas helyet keresve hivatlanul „bekéredzkedtünk” a bakonypéterdi község házára. Krausz Tünde polgármester asszony azonmód barátságosan, előzékenyen fogadott bennünket, s néhány percen belül már a falu takaros művelődési házában ültünk körül az asztalt, ahol a frissítő és kávé mellett szóba került a település hétköznapi élete, sikereik és gondjaik, mi pedig természetesen a felhangzó Radnóti-versekkel idéztünk fel téren és időn átsugárzó, örökérvényű gondolatokat, egy más kor, más élethelyzet művészi lenyomatait. Búcsúzásként a község háza lépcsőjén közös csoportkép készült, majd pedig a lábunkat ismét „elővéve”, kertekalján, erdőszélen, turistautakon, a forgalmas országutat több helyen elkerülve, néha a tisztásokra letelepedve és verseket olvasva értük el Pannonhalmát.

Ahogy annak idején a munkaszolgálatos menet, november 7-én mi is egy pihenőnapot töltöttünk Pannonhalmán, amely azonban nem telt tétlenül. Délelőtt részt vettünk a helyi diákok emlékező műsorán a Radnóti Miklós Általános Iskolában, melyet a tiszteletünkre állított össze az iskola egyik pedagógusa. Utána elgyalogoltunk a téglagyárhoz, ahol 1944 novemberében az itt megszálló fáradt és elgyötört munkaszolgálatosok meleg zugokra letek az égetőkemencék környékén. Mécseset gyújtottunk és verssel emlékeztünk meg a korábban itt található Radnóti-szobor helyén. (Meszlényi János alkotását, Radnóti Miklós fekvő alakos szobrát az iskolában helyezték biztonságba, mivel a téglagyár már nem üzemel.) Délután Ásványi Ilonának, a pannonhalmi Főapátsági Könyvtár igazgatójának előadását hallgattuk meg az „Az én Radnóti-képem” címmel. Az előadáson helyi pedagógusok és más érdeklődők is részt vettek, köztük a téglagyár volt vezetője, aki egy kis kerámia téglával ajándékozott meg bennünket, melyet az út becses emlékei között őrzünk meg.

Radnóti Emlékmenetünk hatodik, és egyben utolsó előtti napján Pannonhalmától Győr felé vettük az irányt. Győrság-Halomalja település szélén egy gazda udvarán pihentünk meg a farakáson, aki – miután megtudta, kik vagyunk és mi célból gyalogolunk – feleségével együtt barátságosan megkínált bennünket kávéval és „lélekmelegítő” házi pálinkával. Jótettükért és kedvességükért cserébe nekik szóltak az ott elhangzó Radnóti-versek és naplórészletek, köztük a világirodalom egyik legszebb szerelmes verse, a Levél a hitveshez. Búcsúzásként pedig egyik társunk nekik ajándékozta az útra magával hozott, s könyvespolcán addig féltve őrzött Bori noteszt. Győrbe érkezve felkerestük azt a kórházépületet, ahol hetven éve a Pannonhalmától már székéren hozott, beteg Radnótit és hasonlóan legyengült munkaszolgálatos társait nem fogadták be a kórház túlszűfolttsága miatt, mellyel – mint utólag rekonstruálható – megpecsételődött a sorsuk, hiszen a járóképtelen, elgyötört embereket Abdánál tömegsírhoz lőtték.

A pannonhalmi és a győri napunkról szeretném idézni Schreiber Mártának, a Radnóti Emlékmenet főszervezőjének Facebook bejegyzését, amelyben helyzetjelentést adott az út ezen szakaszáról és a sokszor megrendítő élményeinkről: „Megrázó utunk végéhez közeledünk. Tegnap este Ásványi Ilona előadása után képtelen voltam megszólalni, a pannonhalmi téglagyár volt vezetőjét pedig a mi mécseseink hatották meg. Ma Győrben elmentünk a kórházhoz, ahol gyakorlatilag kimondták azoknak a betegeknek a halálos ítéletét, akiket székéren vittek oda, de a kórház nem fogadta őket. Lassan egy hete, hogy frissen, kipihenten elindultunk. Minden nap meleg szállás, bőséges vacsora vár, mégis érezzük már a fáradtságot. Mit érezhettek akkor azok

a szerencsétlenek, akiket eleve elgyötörten hajsoltak itt végig? Mit érezhettek, amikor éhesen, szomjasan, fázva, fájó sebekkel kellett megtenniük az újabb és újabb lépéseket, mindig csak az épp következőre koncentrálni? Mit érezhettek, amikor a mellettük haladó nem állt többé fel? És mit érezhettek, amikor leroskadtak a földre, és várták a végzetes lövést...”

A résztvevők számára máig is élénk emlékeket jelentő és sok személyesen „megélt” Radnóti élményt adó emlékmenetünk utolsó stációja a hetedik napon következett el, amikor Győrből a menet végcéljához, Abdára gyalogoltunk, amely a költő és 21 társa útjának – és életének – (feltételezhetően) utolsó állomása lett. Mi is az akkori menet időpontjában, november 9-én érkeztünk meg. Utunk során először Melocco Miklósnak Győr határában, az Abda felé vezető országút mellett álló, korábban megrongált, majd újra kifaragott és felavatott Radnóti-szobránál helyeztük el koszorúnkat. A rossz köpönyegébe burkolózó, lehajtott fejjel tűnődő és a sorsnak magát megadó költő néhány sora jutott ott eszünkbe: „nem nézek vissza többé s tudom, nem véd meg engem / sem emlék, sem varázslat, – baljós a menny felettem; / ha megpillantsz, barátom, fordulj el és legyints. / Hol azelőtt az angyal állt a karddal, – / talán most senki sincs.”

Poros bakancsainkban Abdára megérkezve a községházán rendezett irodalomtörténeti kerekasztal-beszélgetés vendégei lettünk, ahol Radnóti Miklós utolsó útjának és halálának körülményeit vitatták meg a költő életművével és a zsidó munkaszolgálatl foglalkozó kutatók, s az eddigi irodalomtörténeti közmegegyezést, kánont – a költő abdai halálát – kétségbevonó álláspontokat is megfogalmaztak. Befejezésül az abdai Radnóti emlékparkban koszorúztuk meg a költő emlékművét, ahol a 120 kilométeres „erőltetett menet” végig teljesítő tíz fős csapatunk – és erre a stációra hozzánk csatlakozott kedves könyvtáros kollégák és érdeklődők – utoljára lehettünk együtt.

Praznovszky Mihály az abdai kerekasztal-beszélgetésen elmondta, hogy az útra való felkészülése során tudatosult számára is, hogy a „meredek út” végéről, a legenda és valószínű valóság viszonyáról Radnóti életének utolsó időszakát illetően semmi sem bizonyos, s az emlékező menet által bejárt útvonal is csak feltételezett pontosságú. „Nekivágtuk, keresztül a Bakonyon, és sokszor megálltunk, hogy verseket olvassunk, miközben mellettünk zúgott a huszonegyedik századi valóság. Az volt a célunk, hogy a lehető legtöbb emberhez eljussanak Radnóti versei.” „Nem halottas menet vagyunk, mi az életért meneteltünk.”

Köszönjük a szervezőknek, hogy részt vehettünk Radnóti Miklós emblematikussá vált sorsát a mai kor embere által is átélni segítő „életért menetelésen”. „Mert mi másra való egy »szent« világbeli vándorútja, alászállása és a halál felett aratott győzelme, ha nem arra, hogy gyógyító csodákat eredményezzen a megátalkodott szívekben?” (Borbély Szilárd: Megjegyzések az életszentségről. Jelenkor, 2007. február, p. 205.)

2024. október 29.

Bittnerné Temesi Zsuzsanna